

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgra Dominika Bienia **Struktura ideowa Komitetu Obrony Robotników i Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR”**, przygotowanej pod kierunkiem dra hab. Jarosława Noconia, prof. Uniwersytetu Gdańskiego; Uniwersytet Gdański, Wydział Nauk Społecznych, Gdańsk 2023, ss. 275 (wydruk komputerowy).

Do cech podejmowanych współcześnie badań politologicznych zaliczyć należy nie tylko widoczne zróżnicowanie oraz wielostronność analizy naukowej, ale także coraz wyraźniejszą skłonność badaczy do rozpatrywania podejmowanych zagadnień w ujęciu interdyscyplinarnym. Zjawisko to dostrzec można m.in. w dociekaniach naukowych odnoszących się do różnych aspektów szeroko rozumianej polityki polskiej XX i XXI wieku, czego wyrazem pozostaje zarówno znaczące rozszerzenie obszaru dotychczasowych dociekań naukowych, jak i nieunikniona weryfikacja dominujących dotąd ustaleń i modeli interpretacyjnych. O skali podejmowanego w tym zakresie wysiłku świadczą z jednej strony liczne opracowania poświęcone różnorodnym kwestiom ustrojowym, funkcjonowaniu oraz przeobrażeniom w obrębie polskiego systemu partyjnego, różnym aspektom współczesnej myśli politycznej, (aczkolwiek nie wszystkie z nich spełniają kryterium rzetelności i bezstronności naukowej), z drugiej zaś monografie podejmujące próbę wieloaspektowej i zarazem komplementarnej analizy przeobrażeń społecznych i kulturowych, zmian w sferze medialnej i propagandowej, a także innych zjawisk życia zbiorowego.

Ten charakterystyczny dla ostatnich lat widoczny wzrost zainteresowania szeroko rozumianą problematyką politologiczną nie wypełnił wszakże wszystkich luk poznawczych w tym zakresie. Uwaga to odnosi się m.in. do badań nad współczesną polską myślą polityczną, które z uwagi na swą złożoność, czasochłonność, interdyscyplinarność, konieczność wykorzystywania wiedzy pozaźródłowej oraz wymóg erudycyjności, a także widoczne zmiany w sferze komunikowania społecznego, uległy w ostatnim czasie znaczącemu ograniczeniu i fragmentaryzacji. Z tym większym szacunkiem i uznaniem należy odnieść się do rozprawy doktorskiej Pana mgra Dominika Bienia, który przedmiotem swej analizy uczynił oblicze i strukturę ideową Komitetu Obrony Robotników oraz Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR”. Rozważania powyższe

wydają się tym bardziej interesujące, iż choć pozornie odnoszą się do kwestii podejmowanych już w literaturze naukowej, w szczególności historycznej, to w gruncie rzeczy poruszają one problematykę oryginalną i szerzej dotąd na gruncie nauk o polityce nieeksplorowaną. Wskazując na trafność oraz rangę podjętego w przedłożonej rozprawie doktorskiej problemu badawczego należy podkreślić, iż jego rzetelna i wielostronna realizacja wymagała nie tylko pogłębionych studiów politologicznych i historycznych, w tym także odnoszących się do sfery metodologicznej, ale także szerokiej wiedzy z zakresu pozostałych nauk społecznych. Niezbędna była również gruntowna analiza licznych i jednocześnie bardzo zróżnicowanych materiałów źródłowych (w tym bogatej publicystyki, wyselekcjonowanych wspomnień i relacji, zbiorów dokumentów, netografii), jak również prezentujących niejednokrotnie różnorodne perspektywy poznawcze oraz zróżnicowanych pod względem merytorycznym opracowań naukowych. Warto wszakże zauważyć, iż mimo znaczącej skali trudności, wynikającej z charakteru obszaru badań oraz ich wieloaspektowości, Doktorant sprostał stojącym przed nim wyzwaniom badawczym. Potwierdzeniem tego jest m.in. znaczna rozpiętość i różnorodność podjętych w dysertacji problemów, które mimo swej specyfiki tworzą w istocie spójną i komplementarną całość.

Ważkim atutem przedłożonej do recenzji rozprawy doktorskiej Pana mgra Dominika Bienia jest z pewnością jej staranność formalna. Tezę tę potwierdza m.in. gruntownie przemyślany, dobrze sformułowany, a zarazem logiczny tytuł rozprawy, która jednoznacznie sytuuje się w obrębie nauk o polityce i administracji. Równie pozytywnie ocenić należy staranność językową Autora, który zachowując znaczną dyscyplinę terminologiczną oraz klarowność narracji uniknął jednocześnie tendencji do nadmiernego posługiwania się naukową nowomową. Czynnikiem sprzyjającym przejrzystości wywodu pozostaje także przyjęta przez Doktoranta struktura rozprawy, która ma charakter problemowy i oprócz wstępu, w którym przedstawiono m.in. wykorzystywaną siatkę pojęciową oraz podłoże metodologiczne dysertacji, a także zakończenia, składa się z sześciu różnej objętości rozdziałów merytorycznych, których kolejność uznać należy za przemyślaną i uzasadnioną.

Nie mniej istotnym walorem rozprawy pozostaje precyzyjne i klarowne zdefiniowanie jej celu, którym pozostawała całościowa i synoptyczna zarazem rekonstrukcja myśli politycznej Komitetu Obrony Robotników, jego genezy ideowej oraz poglądów liderów. Ujęcie powyższe wydaje się o tyle znaczące i nowatorskie zarazem, iż umożli-

 2

liwiło ono nie tylko wyeksponowanie i analizę jej podłoża ideowego oraz cech charakterystycznych, ale także pozwoliło na ukazanie jej ewolucji oraz charakterystycznej różnicy stanowisk między czołowymi reprezentantami omawianego środowiska¹. Znaczącą rolę odegrało w tym kontekście trafne określenie pola i związanego z nim głównego problemu badawczego, który zdeterminował jednocześnie kształt sformułowanych przez Autora pytań badawczych (s. 14-15). W całej rozciągłości zgadzam się przy tym z wyrażonym przezeń stanowiskiem, iż odpowiedź na nie umożliwić miała „[...] usytuowanie poglądów członków KOR-u w panoramie polskiej myśli politycznej (nie tylko w okresie Polski Ludowej, ale również w XIX i XX wieku), którą ze względu na częściową trwałość tradycji i nurtów ideowych można traktować jako pewną całość” (s. 15).

Naturalnym dopełnieniem powyższych uwag pozostają rozważania dotyczące wykorzystanej siatki pojęciowej oraz podłoża metodologicznego. Są one tym bardziej znaczące, iż, jak trafnie zauważył Doktorant, w sferze tej również współcześnie dostrzec można znaczny chaos semantyczny oraz interpretacyjny. Za w pełni zasadną uznać należy w tym kontekście wykorzystaną przezeń konceptualizację terminu „myśl polityczna” autorstwa Waldemara Parucha, który wśród cech ją konstytuujących wyróżnił warstwę informacyjną, określony styl myślenia, hierarchię preferencji, motywy wyboru określonych rozwiązań, a także zdolność wykorzystywania do celów diagnostycznych i prognostycznych. Weryfikacji sformułowanych przez Autora pytań badawczych sprzyjały również wykorzystane w rozprawie metody badawcze, które uznać należy za charakterystyczne dla nauk społecznych. W pełni celowe i uzasadnione wydaje się zwłaszcza zastosowane przez Doktoranta podejście analityczne koncentrujące się na analizie pojęć wyodrębnionych w trakcie empirycznych badań nad dokumentami KOR i KSS „KOR” oraz materiałami powstałymi w obszarze ich oddziaływania. W rozprawie zastosowano również założenia szeroko rozumianej teorii konfliktu, zgodnie z którymi „[...] głównym elementem kształtującym rzeczywistość polityczną jest nierozstrzygalny konflikt, który unaocznia się w sferze kształtowania programów politycznych, a w konsekwencji rzutuje na obszar idei” (s. 31). Podejście to wydaje się o tyle zasadne, iż koncepcje krystalizujące się w obrębie obu analizowanych w pracy podmiotów organizacyjnych powstawały w gruncie rzeczy, jak trafnie zauważył Autor, w opozycji wobec programów oraz praktyki władzy.

Niezaprzeczalnym walorem dysertacji Pana mgra Dominika Bienia pozostaje wspomniana już wcześniej bogata baza źródłowa. Bardzo wysoko ocenić należy też

wykorzystaną w rozprawie i odnoszącą się do różnych aspektów analizowanego problemu badawczego literaturę przedmiotu, w obrębie której odnaleźć można zarówno opracowania o charakterze syntetycznym i teoretycznym, jak i prace koncentrujące się na analizie zagadnień i kategorii szczegółowych. Obok pozycji starszych zawiera ona jednocześnie monografie i artykuły opublikowane stosunkowo niedawno, spośród których wymienić należy m.in. rozprawę Justyny Błazejowskiej poświęconą mniej znanym, harcerskim aspektom powstania KOR (2016), pracę Krzysztofa Brzechczyzna poruszającą problem ewolucji solidarnościowej myśli społeczno-politycznej w latach 1980-1981 (2013), biografię Jana Józefa Lipskiego autorstwa Łukasza Garbala (2018), czy wreszcie interesującą monografię Jakuba Kufla podejmującą problematykę zróżnicowania programowego Komitetu Obrony Robotników oraz Ruchu Praw Człowieka i Obywatela w latach 1976-1980 (2017). Na wnikliwą uwagę zasługują również biografia Adama Michnika autorstwa Romana Graczyka (2020), rozważania Piotra Osęki, w których podjęto próbę stworzenia autoportretu pokolenia 1968 roku (2015), czy wreszcie monografia Michała Siermińskiego poświęcona polskiej lewicy opozycyjnej w latach 1968-1980 (2016), choć w bibliografii zabrakło jednocześnie innej rozprawy wspomnianego badacza, w której podjęto próbę analizy relacji między inteligencją opozycyjną a robotnikami w latach 1964-1981 (2020). Nie mniej rzetelnie w dysertacji wykorzystano szereg artykułów, opublikowanych zarówno w monografiach zbiorowych, jak i renomowanych czasopismach naukowych. Można zatem stwierdzić, iż zgromadzona i wykorzystana przez Pana mgra Dominika Bienia literatura przedmiotu jest mocną stroną recenzowanej rozprawy i świadczy o dobrej orientacji Autora w dotychczasowych ustaleniach naukowych odnoszących się do działań przedsierniowych środowisk opozycyjnych. Trudno mieć jednocześnie jakiegokolwiek poważniejsze zastrzeżenia do sposobu wykorzystania tak źródeł, jak i opracowań. Na uwagę zasługuje także lekkość, swoboda oraz swada w omawianiu podjętej problematyki, świadczące z jednej strony o pasji badawczej Doktoranta, z drugiej zaś o gruntownej znajomości poruszanych problemów. Potwierdza to m.in. wspomniana już wcześniej staranność językowa, jak i konsekwencja terminologiczna, aczkolwiek lektura rozprawy wymaga z pewnością znacznej koncentracji uwagi. Jest ona jednak z pewnością naturalnym i umiejętnym dopełnieniem jej walorów naukowych.

Ich najdobitniejszym potwierdzeniem pozostają wszakże ustalenia zawarte w poszczególnych rozdziałach rozprawy, które pomimo zróżnicowanej objętości tworzą w gruncie rzeczy spójną całość. W pierwszym z nich skoncentrowano się zwłaszcza

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'MSB', followed by a small superscripted number '4'.

na analizie genezy ideowej Komitetu Obrony Robotników, przy czym ważkim punktem odniesienia był w tej materii szeroki katalog środowisk wyróżnionych swego czasu przez współtwórcę KOR, a zarazem krytyka i historyka literatury Jana Józefa Lipskiego. Jednym z pierwszych i jednocześnie odgrywających ważką rolę formacyjną był powstały w połowie lat 50. XX w. oraz istniejący do 1962 r. Klub Krzywego Koła, pozostający w okresie przemian październikowych ważkim forum wymiany niezależnych poglądów. Równie istotną rolę odegrały w tym względzie różne gremia literackie i naukowe (w tym m.in. warszawski oddział Związku Literatów Polskich), środowisko „komandosów”, warszawski oddział Klubu Inteligencji Katolickiej, grono działaczy harcerskich skupionych wokół I Warszawskiej Drużyny Harcerskiej im. Romualda Traugutta „Czarna Jedyńka” oraz starszoharcerskiego kręgu „Gromada Włóczęgów”, jak również podejmowane w latach 70. inicjatywy formułowania skierowanych do władz komunistycznych listów otwartych, spośród których najbardziej znanym pozostawał powstały z inspiracji Jana Olszewskiego i związany z planowanymi zmianami w Konstytucji PRL tzw. *List 59*.

Ustalenia poczynione we wspomnianym rozdziale nie wyczerpują naturalnie w całej pełni złożoności zasygnalizowanych kwestii. Ich zasadniczym celem było jednak przede wszystkim syntetyczne zwrócenie uwagi na te czynniki i środowiska, które w największym stopniu określiły i wpłynęły na genezę ideową KOR i w tym kontekście zastosowane ujęcie należy uznać za uzasadnione. Trafnie zwrócono przy tym uwagę na charakterystyczne dla wspomnianych środowisk wzajemne przenikanie o charakterze towarzyskim, któremu z jednej strony towarzyszyło stopniowe, acz coraz wyraźniejsze odchodzenie od poglądów rewizjonistycznych, z drugiej zaś zainteresowanie przeobrażeniami w obrębie Kościoła katolickim zainicjowanymi przez Sobór Watykański II, jak również zmianami formalnymi i psychologicznymi towarzyszącymi przygotowaniu i podpisaniu *Aktu końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie* (s. 65-66).

Za nie mniej ważki merytorycznie uznać należy rozdział drugi, w którym podjęto interesującą próbę analizy oficjalnych dokumentów Komitetu Obrony Robotników oraz Komitetu Samoobrony Społecznej „KOR”, przy czym jej przedmiotem pozostawały wyłącznie te enuncjacje, które wyrażały profil ideowy obu podmiotów organizacyjnych. Trafnie zwrócono przy tym uwagę, iż były one nade wszystko owocem charakterystycznych kompromisów wewnętrznych, co w naturalny sposób wpływało na ich kla-

rownosć, jednoznaczność oraz brak szerszych uzasadnień czy dywagacji merytorycznych. Mimo wspomnianych uwarunkowań i ograniczeń należy wszakże zgodzić się ze stanowiskiem Autora, iż dokumenty te pozwalają nie tylko na rekonstrukcję kierunku proponowanych zmian i reform, ale także dróg i narzędzi ich urzeczywistnienia, choć wiele z artykułowanych postulatów miało w gruncie rzeczy charakter utopijny (s. 68). Za celowe uznać należy także wyodrębnienie we wspomnianym rozdziale zespołu wartości dla obu podmiotów kluczowych, które wyznaczyły zarówno jego strukturę wewnętrzną, jak i porządek rozważań. Do kwestii tych zaliczono m.in. zagadnienie realizacji praw człowieka i obywatela, działania w kierunku zmiany politycznej i społecznej, sprawy sądownictwa, problemy związane z rozwojem wsi i przemysłu, odniesienia historyczne, sprawy odnoszące się do funkcjonowania szkolnictwa wyższego, wybór i nauczanie Jana Pawła II, czy wreszcie problematykę antysemityzmu. Zasadniczych zastrzeżeń nie budzi także wybór analizowanych przez Autora dokumentów, choć być może nieco odmiennie należało usytuować kolejność omawianych wątków szczegółowych. Uwaga ta odnosi się zwłaszcza do kwestii więziennictwa czy antysemityzmu, które w przekonaniu recenzenta powinny zostać przedstawione w innym miejscu. Ta subiektywna uwaga nie oznacza bynajmniej próby podważenia rozwiązań przyjętych przez Pana mgra Dominika Bienia, jak również sformułowanych przezeń wniosków. Szczególnie interesująca wydaje się zwłaszcza konstatacja, iż formułowane przez KOR diagnozy i postulaty, eksponujące konieczność stworzenia niezależnego obiegu społecznego opartego na współpracy różnych zbiorowości, a także charakterystyczne dlań osadzenie w „kulturze protestu” zbliżone było do tych „[...] reprezentowanych przez lewicowych myślicieli i działaczy robotniczych z przełomu wieków” (s. 97).

Zasadniczą część recenzowanej rozprawy doktorskiej tworzą jednak cztery rozdziały kolejne, w których skoncentrowano się na analizie aktywności publicystyczno-politycznej oraz enuncjacji czterech czołowych, choć często różniących się w sferze formułowanych poglądów, reprezentantów omawianego środowiska. W konsekwencji kolejne części dysertacji poświęcone zostały analizie stanowisk Jacka Kuronia, Jana Józefa Lipskiego, Adama Michnika oraz Antoniego Macierewicza. Rozwiązanie to wydaje się uzasadnione wzięwszy pod uwagę rolę, jaką odgrywali oni w kształtowaniu myśli politycznej oraz formowaniu oblicza ideowego KOR i KSS „KOR. Pozwoliło ono Autorowi także zrealizować zasadniczy cel przedłożonej rozprawy, którym pozostawała rekonstrukcja struktury ideowej obu organizacji, jak i ukazanie charakterystycznego dlań wewnętrznego zróżnicowania poglądów i projekcji ideowo-politycznych.

 6

Ważną rolę odegrał w tym względzie zastosowany przez Doktoranta tożsamy w odniesieniu do wspomnianych postaci klucz analizy, zgodnie z którym w kolejnych rozdziałach wzięto pod uwagę zarówno pochodzenie rodzinne, kwestie środowiskowe, czy wcześniejszą przynależność organizacyjną, jak i niezwykle ważny oraz determinowany różnorodnymi doświadczeniami proces dorastania ideowego. Pozwoliło to Autorowi na sformułowanie tezy, iż głównym czynnikiem łączącym działaczy KOR pozostawał w gruncie rzeczy „[...] sprzeciw wobec władz PRL-u. Na przestrzeni kolejnych dekad PRL-u był to jednak sprzeciw różniący się pod kątem przynależności ideowej, od komunizmu w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych (Kuroń i Michnik), poprzez liberalny socjalizm oraz syndykalizm (Lipski), aż po fascynację metodami socjalistów la-tynoamerykańskich (Macierewicz). Punktem stycznym dla wszystkich z nich pozostaje działalność w KOR-ze, w trakcie której – jak się wydaje – przynajmniej przez pewien czas ich poglądy pozostawały na tyle zbieżne, aby utrzymać jedność organizacji mimo istniejących osobistych i wynikających z tradycji rodzinnych animozji” (s. 99).

Wspomniany powyżej wzorzec/klucz analizy zastosowany został w dysertacji m.in. w największym objętościowo rozdziale trzecim, w którym oprócz scharakteryzowania wcześniejszych form aktywności Jacka Kuronia oraz jego związków z marksizmem (szczególnie dużo miejsca poświęcono „Listowi otwartemu do Partii”), omówiono również jego poglądy z okresu poszukiwania inspiracji oraz kształtowania nowej tożsamości ideowej. Jej znamieniem, a zarazem pierwszym ważkim sygnałem pozostawał niewątpliwie tekst z 1974 r. zatytułowany „Polityczna opozycja w Polsce”, w którym podjęto nie tylko próbę zdefiniowania współtworzących ją środowisk ideowych, ale także określenia głównych kanałów jej oddziaływania na społeczeństwo. Z punktu widzenia podjętej w dysertacji problematyki fundamentalne znaczenie miały jednak opublikowane w 1976 r. „Myśli o programie działania”, w których, jak trafnie zauważył Autor dysertacji, sformułowany został wyraźny postulat wzięcia przez opozycję odpowiedzialności za losy państwa oraz wypracowania przez nią programu przezwyciężenia nabrzmiewającego kryzysu gospodarczego, społecznego i politycznego. Przedmiotem analizy Dominika Bienia pozostawały również nawiązujące do idei Edwarda Abramowskiego rozważania dotyczące problematyki samorządowej, podejmujące problem fundamentalnych zasad ideowych oraz kwestię demokratyzacji, czy wreszcie odnoszące się do sposobu wprowadzania zmian w realiach PRL. Szczególnie ciekawa wydaje się jednak podjęta przez Autora próba podsumowania podstawowych, a zara-

zem niezmiennych cech refleksji społeczno-politycznej J. Kuronia, wśród których znalazło się m.in. przekonanie o sprawczości klasy robotniczej oraz uznanie dla znaczącej roli inteligencji w procesie postulowanych przemian. Za trafną uznać należy również konstatację, iż kluczową rolę w pochodzącym z drugiej połowy lat 70. programie politycznym J. Kuronia odgrywał w istocie proces przejścia od systemu totalitarnego do demokracji parlamentarnej (s. 144). Zgodzić należy się także ze stanowiskiem Autora, iż mimo niewątpliwej charyzmy oraz umiejętności przekonywania do własnych poglądów, dla wielu uczestników ówczesnej opozycji J. Kuroń był osobą trudną do zaakceptowania, na co z jednej strony wpływała jego komunistyczna przeszłość oraz skłonność do dominowania w określaniu myśli i praktyki działań opozycyjnych, z drugiej zaś niechlubny udział w demontażu wywodzących się z okresu II Rzeczypospolitej tradycji harcerek.

Zbliżony schemat konstrukcyjny oraz interpretacyjny zastosowany został również w rozdziale czwartym, w której analizie poddano projekcje ideowo-polityczne Jana Józefa Lipskiego, zwracając jednocześnie uwagę na złożoność wątków biograficznych, specyfikę przeżyć generacyjnych oraz stosunkowo niewielką liczbę napisanych przezeń tekstów o charakterze programowym. W pełni zasadny wydaje się wszakże pogląd Doktoranta, iż J. J. Lipski oddziaływał na treść dokumentów KOR, choć trudno dziś określić precyzyjnie skalę tego wpływu. Należy wszakże zgodzić się z konkluzją, iż „[...] cechą KOR-owskiej myśli politycznej był jej zbiorowy lub zespołowy charakter – powstawała ona w dyskusji i opierała się na wzajemnym oddziaływaniu uczestników mniej formalnych spotkań i bardziej oficjalnych zebrań” (s. 168). Nie oznaczało to bynajmniej braku zainteresowania działaczy opozycyjnych problemami szczegółowymi. W przypadku J. J. Lipskiego jednym z takich zagadnień była kwestia zmian dokonujących się w obrębie Kościoła katolickiego oraz poszukiwanie możliwości zbliżenia doń lewicy laickiej. Zainteresowanie to wzmogło się zwłaszcza z chwilą wyboru Karola Wojtyły na papieża, czego wyrazem były m.in. próby pogłębionej analizy jego wypowiedzi oraz dokumentów. Znalazło to zresztą swoje odbicie również w rozważaniach J. J. Lipskiego, przy czym szczególną rolę odegrał w tym względzie nie tylko wspólny przeciwnik (komunizm), ale także specyfika nauczania społecznego Jana Pawła II, jego inteligencki rodowód, kontakty z przedstawicielami liberalnego katolicyzmu, specyficzna atmosfera społeczna związana z wynikiem konklawe, czy wreszcie początkowy brak wyraźnych obszarów spornych. Zgodnie z ustaleniami Dominika Bienia do charakterystycznych znamion myśli społeczno-politycznej J. J. Lipskiego można zaliczyć

w konsekwencji nie tylko akceptację liberalnej demokracji, idei społeczeństwa obywatelskiego oraz ukierunkowanie na współpracę z liberalnymi środowiskami katolickimi, ale także uznanie wiodącej roli robotników w budowaniu nowej rzeczywistości oraz jednoznaczny sprzeciw wobec politycznego wykorzystywania antysemityzmu.

Tożsamy podejście poznawcze zastosowane zostało w rozdziale kolejnym, w którym przedmiotem analizy uczyniono refleksję społeczno-polityczną Adama Michnika. Podejmując próbę jej zrekonstruowania Autor zwrócił przy tym uwagę na charakterystyczną dlań ewolucję poglądów, która przebiegała od „[...] antybiurokratycznego marksizmu, poprzez socjalizm i socjalliberalizm, aż po demokratyczny liberalizm powiązany z liberalizmem ekonomicznym” (s. 179). Należy też zgodzić się z wyrażonym w rozprawie poglądem, iż mimo różnic oraz widocznej przeciwstawności wspomniane nurty ideowe posiadały jednocześnie określone cechy wspólne, eksponując na poziomie ogólnym dążenie do skonstruowania „[...] całościowej narracji mającej w ostateczności doprowadzić społeczeństwo do dobrobytu i wolności” (s. 180).

Analizując wczesną publicystykę A. Michnika szczególnie dużo uwagi Autor poświęcił napisanym przezeń w pierwszej połowie lat 70. esejom historycznym, które w istocie odnosiły się także do problemów współczesności. Równie dużo miejsca zajęły opinie i postulaty A. Michnika dotyczące zbliżenia z Kościołem katolickim, które znalazły swe odzwierciedlenie w opublikowanej w 1977 r. w Paryżu książce „Kościół, lewica, dialog”. Za interesujące pod względem interpretacyjnym uznać należy także uwagi Pana mgra Dominika Bienia dotyczące opublikowanego w 1977 r. na łamach „Aneksu” eseju „Nowy ewolucjonizm”, w którym przedstawione zostały poglądy na temat taktyki działań opozycji politycznej w PRL. Autor dysertacji zauważył przy tym, iż głównym adresatem zawartych w nim postulatów pozostawała nie tyle władza, co nade wszystko niezależna opinia publiczna. W rozważaniach poświęconych publicystyce A. Michnika nie pominięto również innych tekstów pochodzących z przełomu lat 70. i 80. Jednym z nich był napisany jeszcze przed strajkami sierpniowymi 1980 r. esej „Gnidy i anioły”, którego inspiracją były wcześniejsze rozważania Piotra Wierzbickiego zawarte w „Traktacie o gnidach”, uznane przezeń za nazbyt uproszczone i dla opozycji wręcz niebezpieczne. Analiza zasygnalizowanych tekstów wydaje się tym istotniejsza, iż pozwoliła Autorowi rozprawy na wyodrębnienie cech charakterystycznych „korowskiej” publicystyki A. Michnika, do których zaliczył trafnie nie tylko silne odniesienia do historii, jednoznaczne odcięcie się od PZPR i marksizmu (przy jednoczesnej aprobacie idei socjalistycznych), postrzeganie PRL jako systemu totalitarnego, ale także silne

wyeksponowanie ewolucyjnej koncepcji zmian, podkreślenie rangi problemów etycznych, czy wieloaspektowość w ujmowaniu zjawisk i procesów społeczno-politycznych.

Logicznym dopełnieniem przedłożonej rozprawy pozostaje podjęta w rozdziale szóstym interesująca analiza postawy ideowej oraz poglądów Antoniego Macierewicza, choć, jak trafnie zauważył Autor, ze względu na ograniczoną ilość sygnowanych przez niego wypowiedzi ich rekonstrukcja stwarzała znacznie więcej trudności aniżeli w przypadku J. Kuronia czy A. Michnika. Zasadne wydaje się jednak stwierdzenie, iż w latach 70. jego aktywność koncentrowała się początkowo wokół harcerstwa oraz studiów i pracy naukowej. Już w czasie istnienia KOR powstały natomiast artykuły wskazujące na odrębność jego poglądów w stosunku do pozostałych członków organizacji. Pierwszym z nich były „Refleksje o opozycji”, w których podkreślając religijność Polaków zauważał, iż Kościół katolicki pozostaje w istocie najgroźniejszym przeciwnikiem istniejącego reżimu, aczkolwiek ze względu na odmienność celów i perspektywę spojrzenia ewentualny sojusz z nim uznawał za niecelowy. Jednocześnie za kluczową dla opozycji uznawał walkę o przywrócenie znaczenia wartości, spośród których podstawową pozostawała niepodległość (s. 234). W konsekwencji to personalne realizowanie wartości winno określać podstawową taktykę działania opozycyjnego, które nie miało wszakże wykluczać przemocy.

W szczególny sposób poglądy A. Macierewicza wyartykułowane zostały jednak w opublikowanym przezeń w 1979 r. artykule „Karta praw”, w którym podkreślona została dysfunkcjonalność podejmowanych przez władze działań z punktu widzenia konieczności budowy nowoczesnego państwa, owocująca utratą zaufania ze strony społeczeństwa oraz jego wycofywaniem się z życia społecznego i gospodarczego. W opinii A. Macierewicza zahamowanie tej tendencji wymagało stworzenia i realizacji swojej „karty praw”, do których zaliczał m.in. uniezależnienie dostępu do szkolnictwa i stanowisk w państwie od przynależności organizacyjnej, zrównanie warunków ekonomicznych Polaków, przywrócenie niezależności sądownictwa, likwidację cenzury prewencyjnej, nadanie Kościołowi katolickiemu osobowości prawnej, a także wprowadzenie pięcioprzymiotnikowych wyborów do Sejmu i samorządu. Dopełnieniem wspomnianych sugestii pozostawał sformułowany przezeń na łamach „Głosu” w 1978 r. postulat zerwania z wszystkimi kierunkami ideowymi obecnymi w polityce polskiej po 1945 r. W kontekście powyższych postulatów uzasadniona wydaje się sformułowana przez Autora ocena, iż formułowane przez A. Macierewicza poglądy zbliżały go stanowiska bliskiego lewicy patriotycznej i jednocześnie krytycznie odnoszącego się do wszelkich

przejawów internacjonalizmu. Trafny wydaje się również wniosek, iż akceptowany przezeń i nieodżegnujący się od przemocy model zmian odbiegał w istocie od stanowiska pozostałych liderów KOR.

Zaprezentowane przez Autora podejście poznawcze wskazuje niewątpliwie na konsekwentnie dążenie do zachowania naukowej rzetelności i bezstronności, które stanowią współcześnie coraz poważniejsze wyzwanie dla badaczy. Potwierdzają to m.in. uwagi zawarte w *Zakończeniu* dysertacji, w którym dokonano umiejętnej weryfikacji sformułowanych wcześniej hipotez badawczych. Trafnie zauważono w nim przy tym, iż mimo różnorodności poglądów, inspiracji i podziałów wewnętrznych (wynikających m.in. ze zróżnicowania stanowisk w kwestii metod działania oraz poziomu radykalizmu) KOR stworzył w istocie własną myśl programową, której kształt determinowany był przez sytuację społeczno-ekonomiczną i polityczną PRL w drugiej połowie lat 70.

Charakterystyczny dla recenzowanej rozprawy doktorskiej sposób analizy, umiejętność łączenia sfery deskryptywnej z interpretacyjną, różnorodność bazy źródłowej, staranność terminologiczna, jak i przyjęty styl narracji, wskazują jednoznacznie, iż dysertacja doktorska Pana mgra Dominika Bienia jest znaczącym osiągnięciem naukowym. Podejmuje bowiem zagadnienie w polskich naukach o polityce i administracji szerzej nieeksplorowane, wnosząc tym samym istotny wkład do badań nad polską myślą polityczną XX wieku. Jest także wyrazem samodzielności badawczej Autora oraz Jego kompetencji w rozwiązywaniu problemów naukowych.

Mimo wspomnianych walorów w rozprawie nie uniknięto wszakże pewnych niedociągnięć, choć mają one w głównej mierze charakter redakcyjny i dotyczą przede wszystkim usterek językowych, które zakłócają niekiedy klarowność i przejrzystość wywodu. Pewne wątpliwości budzić może m.in. mnogość i długość cytowań. Za wskazaną należałoby uznać także precyzyjniejszą strukturyzację bibliografii, którą w istniejącej postaci uznać należy za nieco chaotyczną.

Konstatacje powyższe, mające zresztą charakter subiektywny i dyskusyjny, nie podważają bynajmniej pozytywnej oceny przedłożonej pracy. Jest ona bowiem dziełem nie tylko dojrzałym i wypełniającym istniejącą lukę poznawczą, ale także świadczącym pozytywnie o predyspozycjach naukowych Autora. Potwierdzają to zarówno wybór tematu, rzetelność i samodzielność naukowa, opanowanie zasad warsztatu naukowego, jak i odwaga w formułowaniu hipotez i wniosków badawczych

 11

W świetle poczynionych uwag zasadne jest stwierdzenie, iż dysertacja Pana mgra Dominika Bienia spełnia wszystkie wymogi stawiane rozprawom doktorskim w art. 187 ust 1-3 Ustawy o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r. (Dz.U. 2018, poz. 1668 z późn. zm.). W konsekwencji wnioskuję o jej przyjęcie i dopuszczenie Doktoranta do kolejnych etapów przewodu doktorskiego. Z uwagi na walory merytoryczne rozprawy wnoszę także o jej wyróżnienie.

Andrzej Jurecki